

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Kållerstads kyrkogårdar

*Kållerstads socken i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Kållerstads kyrkogårdar	10
Kyrka och kyrkomiljö	10
Ödekyrkogårdens historik	11
Nuvarande kyrkogårdens historik	11
Händelsehistorik	12
Beskrivning av kyrkogården idag	13
Allmän karaktär	13
Omgärdning	13
Ingångar	13
Vegetation	14
Gångsystem	14
Gravvårdstyper	14
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Kvarter 1	15
Allmän karaktär	15
Gravvårdstyper	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	16
Kvarter 2 – 5	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	17
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	18
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:	18
Beskrivning av ödekyrkogården idag	19
Kulturhistorisk bedömning av ödekyrkogården	20
Referenser	21
Arkiv	21
Tryckta källor	21
Tekniska och administrativa uppgifter	21

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Källerstads kyrkogård är anlagd på ny plats 1858 tillsammans med kyrkan. Den gamla kyrkplatsen med ödekyrkogård ligger omkring en halvkilometer söderut och har kvar flera värdefulla gravvårdar. Den nuvarande kyrkogården har en traditionell uppbyggnad med kallmurar och trädkrans. Kyrkogårdens karaktär är sedan omläggning kring 1950 typiskt efterkrigstida med regelbundna gravrader längs rygghäck i gräsmatta. En del äldre vårdar står ännu kvar och förmedlar historia.

Aktuell gravkarta över Källerstads kyrkogård, upprättad 1968 av Kommunernas Konsultbyrå, Jönköping. Reftele pastorats arkiv.

Kållerstads nuvarande kyrka och kyrkogård.

Kållerstads kyrkogårdar

Kyrka och kyrkomiljö

Kållerstads socken är belägen vid södra gränsen mot Kronobergs län och är en av de minsta socknarna i Västbo härad. Det är en utpräglad skogsbygd med flera småsjöar. Terrängen är kuperad med en stor grusås som löper från norr till söder. Socknen har ansetts som den ”magraste i det magra Västbo”. Antalet fornlämningar är lågt och mestadels från järnålder. Sockennamnet förekommer i skrift första gången 1427. Socknens enda större gård var säteriet Staffansbo med anor från 1500-talet. På grund av den stenbundna och kuperade terrängen så har jordbruket alltid varit begränsat. Magister Rogberg skrev på 1700-talet att om ”jordbruket är swagt, så är folket så mycket idogare på allehanda slögder”. Produkterna avsattes på marknaderna i Värnamo och Gislaved. Kyrkbyn ligger i en liten uppodlad sänka centralt i socknen där vägarna från Reftele i norr, Ås i nordost och Jälluntofta i söder möts. Vid vägskalet ligger prästgården med boningshus från 1946 och välbevarade ryggsstugor som flyglar. Bebyggelsen ligger spridd på sluttningarna. På en mindre grusås i byns södra del ligger en ödekyrkogård med platsen för den gamla kyrkan. I en slänt öster om ödekyrkogården finns Sankt Sigfrids källa. Den nuvarande kyrkan och kyrkogården ligger på en terrass i norra änden av det lilla odlingslandskapet, ca 600 meter från gamla kyrkplatsen. Kyrkan är uppförd 1858 i empirestil med rundat kor i öster och lanterninpytt torn i väster. De vitputsade fasaderna genombryts på karaktäristiskt vis av stora rundbågsfönster. Söder om kyrkogården, på andra sidan en asfaltplan, står den f.d. kyrkskolan, en tvåvånings timmerbyggnad från 1864 med rödfärgad locklistpanel och tegeltäckt sadeltak. 1974 omdanades skolan till församlingshem. Vid kyrkogårdens nordvästra

hörn står en ekonomibyggnad från sen tid med grå locklistpanel och betongpannstäckt sadeltak. Vid kyrkogårdens norra sida ligger den gamla lärarbostaden från 1930, vilken är ett större boningshus med rödfärgad locklistpanel, frontespis och tegeltäckt sadeltak.

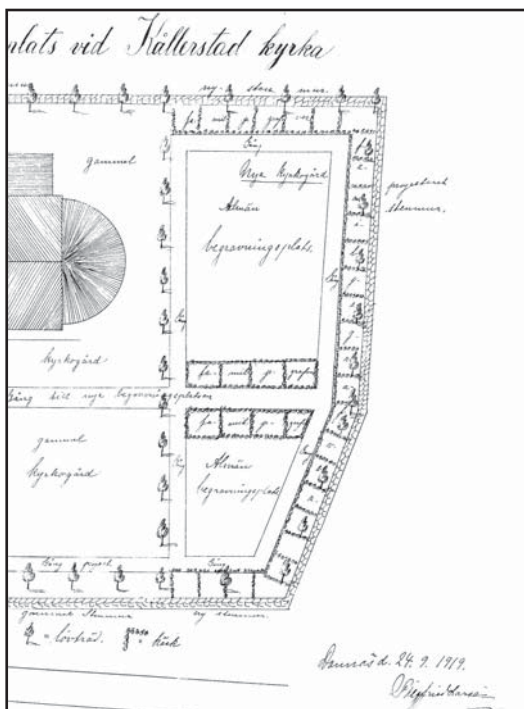
Ödekyrkogårdens historik

Kållerstads ödekyrkogård har medeltida ursprung. På platsen har en stavkyrka av ek funnits. Kyrkan invigdes enligt sägnen av Sankt Sigfrid, vilken skall ha döpt byns folk i en närbelägen källa. Stavkyrkan ersattes 1764 av en korskyrka i timmer. Delar av virket återanvändes därvid. Denna kyrka kvarstod till 1861 då den plockades ned och försåldes emedan ny kyrka hade uppförts 1858. 1770 skall kyrkogårdsmurarna ha reparerats. I 1829 års inventering framgår att på kyrkogården fanns klockstapel och materialbod i trä. Efter kyrkans rivande övergavs kyrkogården. Kållerstads kyrka var en av Växjö stifts sju offerkyrkor där personer från när och fjärran offrade pengar eller gåvor, exempelvis som tack för hjälp i en nödsituation. Traditionen övergick sedermera till den nya kyrkan. Ännu in på 1900-talet har kyrkan fått gåvor.

Ödekyrkogården användes tidvis för fårbeta. Ljung och enebuskar spirade upp och en massa av de gamla gravvårdarna förstördes eller bortfördes. 1935 tog fru Märta Leijon och Landsbygdens kvinnoförbund initiativ till upprustning av ödekyrkogården. Detta bestod i borttagning av enebuskar och ljung samt tuktning av de stora videbuskarna. Vidare spreds kalkkväve för att få ”död på vildmarken” och kyrkogårdsmuren lades upp där den hade rasat. Ett träkors restes på platsen för kyrkan. Smidesgrindar ersatte så småningom en befintlig ”ladugårdsgrind” som ingång till kyrkogården. Vid Sankt Sigfrids källa restes en minnessten. 1988 konserverades kyrkogårdens många järnkors av konservator Horst Sagner vid Jönköpings läns museum.

Nuvarande kyrkogårdens historik

Kållerstads kyrkogård är anlagd 1858 samtidigt som kyrkan uppfördes. 1861 planterade skollärare Lindblad en trädkrans med lönnar och kastanjer. 1919 utvidgades kyrkogården åt öster efter ett förslag av länsträdgårdsmästare Siegfried Larsén, Dannäs. Denna utvidgningens båda kvarter utformades med familjegravar längs gångarna och allmän linje inne i kvarteren. Denna uppdelning kom inte helt att följas, ty 1949 så hade man slutat att skilja mellan enskilda och allmänna gravar. Troligen 1947 omlades kyrkogården på grundval av ett förslag upprättat 1946 av trädgårdskonsulent Gunnar Bergfeldt vid Jönköpings läns hushållningssällskap. Mellan gravraderna planterades rygghäckar och de grusbäddar och inhägnader som dits till funnits på de flesta gravar började avlägsnas. Den raka gången mellan södra kyrkogårdsgrinden och tornporten lades igen. Grus-

Förslag till utvidgning av Källerstads kyrkogård från 1919, upprättat av länsträdgårdsmästare Siegfried Larsén, Dannäs. Kvarter med allmänna linjen och längs gångarna familjegravar. Reftele pastorats arkiv.

gångarna föreslogs beläggas med stenplattor, sedermera fick ett par av dem cementplattor istället.

Händelsehistorik

Medeltid

Gamla kyrkogården anläggs.

1858 – 61

Ny kyrka byggs på ny plats med tillhörande kyrkogård. Gamla kyrkan rivs och dess kyrkogård tas ur bruk. (Ny Smålandsbeskrifning; JLM; JLST)

1919

Utvidgning av kyrkogården mot öster. Länsträdgårdsmästare Siegfried Larsén, Dannäs. (Reftele pastorats arkiv)

1935

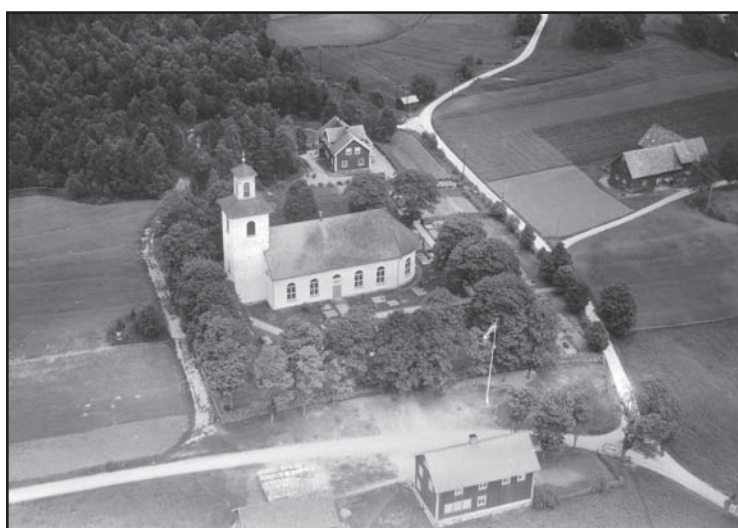
Upprustning av ödekyrkogården. Landsbygdens kvinnoförbund. (JLM; JLST)

1946

Förslag till omläggning av kyrkogård. Början till övergång från grus till gräs. Plantering av rygghäckar. Trädgårdskonsulent Gunnar Bergfeldt, Jönköpings läns hushållningssällskap. (Reftele pastorats arkiv)

1988

Konservering av järnkors på ödekyrkogården. Konservator Horst Sagner, Jönköpings läns museum. (JLST)

Flygfotografi från 1946 över Källerstads kyrkogård. Flertalet gravar har grusbädd. AB Flygtrafik. JLM.

Södra ingången.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

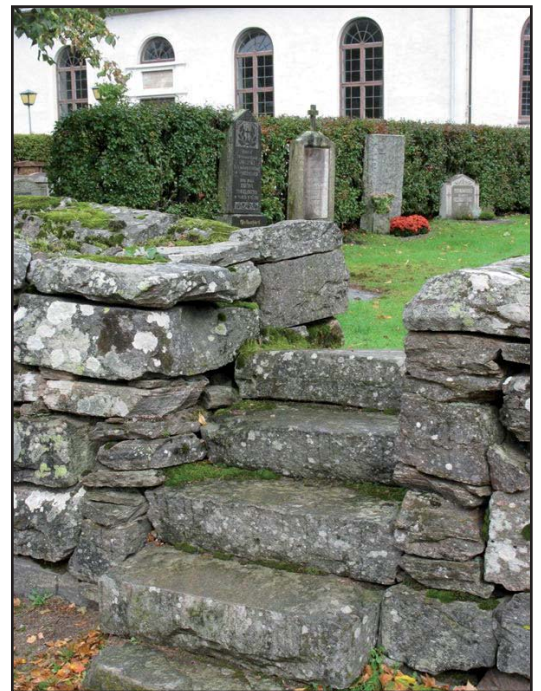
Kållerstads kyrkogård har sedan 1919 en rektangulär plan med kyrkan i nordväst, vänd mot öster. Kyrkan omsluts av kvarter 1, öster om kyrkan ligger kvarter 2, söder om kyrkan kvarter 3 och 4 samt i sydost kvarter 5. Kvarter 2 och 5 utgör 1919 års utvidgning. Terrängen sluttar svagt österut från kyrkan.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad skalmur från 1858 – 1919 bestående av markstensblock och hållar samt småsten. Murkrönet är överväxt med mossa och sedum. Muren är ca 1 meter hög och bred. I öster är en stödmur, delvis av kilad granit. I muren finns två enkla trappor eller ”klivstättor” av tuktad gråsten placerade i norr och söder där muren slutade innan 1919. I östra muren finns en större trappa av tuktad granit med sentida järnräcken.

Ingångar

Kyrkogården har tre ingångar vid sidan av ovan nämnda trappor. I linje med tornporten i väster och mittporten i söder är två smidda pargrindar från 1858, upphängda på huggna granitstolpar med utsparade kors på krönet. Till den gamla lärarbostaden i norr leder en mindre smidesgrind från 1900-talets mitt, upphängd på stolpar av kilad granit.

Murtrappa i södra kyrkogårdsmuren.

Borttagna gamla vårdar samlade vid tornet, bl.a. gjutjärnsvårdar.

Typisk sentida vård av enkelt snitt, ovanligt nog med titel.

Vegetation

Kyrkogården omges av en trädkrans av främst lönn och lind. I väster och nordväst rör det sig om storsväxta lönnar och kastanjer från 1861, i öster om lindar från 1919 och i söder om tämligen sentida lindar. I nordost är tre träd nedtagna. Vid tornets södra sida växer två cypresser. Rygghäckar präglar en stor del av kyrkogården.

Gångsystem

Mellan tornporten och västra kyrkogårdsgrinden är en grusad plan med anslutande grusgång som går längs kyrkans södra sida i rak linje bort till östra kyrkogårdsentrén. En utlöpare till denna följer korrundningen bort till sakristians ingång. Mellan kyrkans sydport och södra kyrkogårdsgrinden är en bred gång belagd med cementplattor med sjöstensyta. En likadan beläggning finns på den raka nord-sydliga gång som går från trappan i söder till norra grinden.

Gravvårdstyper

Kållerstads kyrkogård uppvisar gravkonst från 1800-talet fram till idag. Äldst är några gjutjärnsvårdar, vilka representerar den första industriellt producerade gravkonsten. Från förra sekelskiftet finns några exempel på resliga vårdtyper av granit, vanligen i form av bautasten eller obelisk. Med bestämmelser om maximihöjd på vårdar fick status istället uttryckas på bredden. Bruket av grusbäddar med inramning av sten eller häck var vanligt bland dessa, liksom hos de föregående, men är idag helt borttaget. Ofta utgjorde vård och stenram en helhet som blivit bruten när stenramen avlägsnats. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. En orsak var det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger. En annan orsak var tidens kollektivistiska samhällsanda. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, mot seklets slut företrädesvis ljus granit medan svart präglade de första decennierna.

Beskrivning av enskilda kvarter

Vid kyrkans nordsida.

Kvarter 1

Allmän karaktär

Kvarter 1 består av små, långsmala gräsytor norr, öster och söder om kyrkan. Gravarna ligger vända mot öster och väster. En samlad gravlinje finns bara längst i öster, kantad av en rygghäck av oxbär. I sistnämnda växer en stor ädelcypress. Några små rabatter med rosor och prydnadsbuskar finns i söder. I grusytan i norra hörnet mellan torn och långhusgavel står ett antal borttagna äldre vårdar.

Gravvårdstyper

Kvarterets äldsta vård på ursprunglig plats är rest 1865 vid sakristian över komminister N M Hesselgren. Sannolikt är stenen handhuggen. I närheten står en vård i polerad granit från 1890 över efterträdaren, komminister F J Bengtson. Till kyrkogårdens mer individuellt utformade vårdar hör ett stort granitkors från 1944, uppsatt över en kantor vid koret. I övrigt är det ett blandat vårdbestånd med såväl högresta obelisker och bautastenar i svart granit från förra sekelskiftet som låga, rektangulära stenar från omkring 1940 till idag. Titlar finns nästan bara på äldre vårdar med hemmansägare vanligast förekommande. Vidare finns: direktör, lantbrukare, korpral, lärarinna och kyrkovärd vid sidan av redan nämnda. De musealt uppställda gamla vårdarna utgörs av elva stenar i svart granit från 1899 – 1938 och fem gjutjärnsvårdar från 1876 – 94, varav två gjutna i Bredaryd.

Den handhuggna vårdan över komminister Hesselgren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret runt kyrkan har en sammansatt karaktär med vårdar från olika tider. Det är i denna dynamik som kvarterets kulturhistoriska värde ligger. Två komministrar och en kantor har fått sina gravar på den symboliska platsen invid kor och sakristia. Titlar på vårdar förmedlar lokalhistoria. Rygghäcken i öster är idag det enda strukturskapande inslaget i kvarteret och samspelar med övriga kvarters utformning. Bland de musealt uppställda vårdarna vid tornet besitter gjutjärnsvårdarna ett högt värde som representanter för den första industriella gravkonstproduktionen i bygden, knuten till järnbruken.

Kvarter 2 och 5 med rester av allmänna linjen.

Kvarter 2 – 5

Allmän karaktär

Övriga kyrkogården har en tämligen enhetlig karaktär med nord-sydliga gravrader där vårdarna som regel står med ryggen mot varann. I kvarter 2 och 5 har de rygghäckar av oxbär. I kvarter 3 och 4 har endast raderna vid gångarna rygghäck, på ömse sidor om gången mellan 3 och 4 är det avenbokshäckar.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet domineras helt av låga, rektangulära vårdar i främst ljus granit från 1940-talet till idag. De äldre av dessa har som regel ett stramt formspråk, reducerat i modernistisk anda, medan de yngre har en något friare gestaltning och ofta mer kulört stenart. Ett stort granitkors från 1944 utgör ett mer individuellt utformat inslag. Ett mindre antal vårdar är äldre och finns främst i kvarter 3 och 4, däribland kyrkogårdens äldsta vård på ursprunglig

Enhetligt efterkrigstida vårdbestånd i kvarter 4.

plats, en granitsten med inskriptionsplatta och kors i marmor, rest 1860. Bland dessa äldre vårdar märks – vid sidan av de vanliga obeliskerna och bautastenarna i polerad svart granit – tre gjutjärnskors från 1870 – 99 och en granitvård från 1878 med en s.k. biskvi av Thorvaldsen med namnet ”Dagen”, en inte helt ovanlig gravstensprydnad under 1800-talet. En familjegrav från 1930-talet är den enda grav som kvarstår med ytbeläggning, i detta fall cementplattor. I kvarter 5 finns några spridda rester av allmänna linjen i form av småskaliga vårdar från 1925 – 39. Titel finns främst bland det äldre vårdbeståndet och förekommer nästan inte efter 1950. Vanligast är hemmansägare och lantbrukare, vidare finns fanjunkare, trumslagare, kommunalordförande, musikdirektör, piga, nämndeman, kyrkovård, borstbindare och fjärdingsman.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 2 – 5 har en idag helt efterkrigstida karaktär med till stor del rygghäckskantade gravrader i gräsmatta. Detta är en vanlig företeelse på svenska kyrkogårdar. Låga efterkrigstida vårdar dominerar intrycket och speglar folkhemmets kollektivistiska kyrkogårdsideal. Enstaka äldre vårdar markerar sig genom sina högresta former och står för en viss dynamik och ett historiskt djup, främst i kvarteren söder om kyrkan. Bland dessa märks tre gjutjärnsvårdar som vittnar om järnbruken i bygden. I kvarter 2 och 5 som tillkom 1919 finns spridda rester av en allmän linje. Det kulturhistoriska värdet i kvarter 2 – 5 är knutet till de övergripande strukturerna och enskilda äldre vårdar. Titel på vårdar berättar om det gamla bondesamhället.

Småskalig gravvård i allmänna linjen.

Kvarter 3 med blandat vårdbestånd.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Källerstads kyrkogård är anlagd på ny plats tillsammans med kyrkan 1858. En utvidgning åt öster skedde 1919. Kyrkogården har en rektangulär plan med kyrkan i nordväst. Kallmurar med smidesgrindar och en bitvis sekelgammal trädkrans ger intrycket av en traditionell landsbygds kyrkogård. Två av de tre stora grusgångarna är idag belagda med cementplattor, ett för miljön främmande material.

Kyrkogården har sedan en omläggning ca 1950 fått en efterkrigstida karaktär som är vanligt förekommande på svenska kyrkogårdar. Detta tar sig uttryck i regelbundna gravrader i sammanhängande gräsmatta. Vårdbeståndet har till större delen den låga profil som blev vanlig omkring 1940, en spegling av ståndssamhällets utjämning under folkhemmet. Som en kontrast mot dessa stenar finns en handfull mer monumentala vårdar från 1800-talet och 1900-talets början, uttryck för ett motsatt kyrkogårdsideal. Det är främst till dessa äldre vårdtyper som kyrkogårdens kulturhistoriska värden är knutna. Ett särskilt högt värde har några gjutjärnsvårdar, vilka vittnar om tidig industriell gravkonstproduktion vid järnbruken i bygden, en del har fått en museal placering vid tornet. Av de grusbäddar som innan 1950-talet präglade kyrkogården kvarstår idag ingenting. Istället är det rygghäckar som är strukturskapande och därigenom står för kyrkogårdens gestaltningsmässiga värde.

Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. Vårdar med titel berättar om socknens historia och det gamla bondesamhället. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrka och kyrkogård har ett framträdande läge i landskapet.
- Kallmurar, smidesgrindar, grindstolpar, grusgångar, trädkrans och rygghäckar är viktiga delar i kyrkogårdens utformning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats. Gjutjärnsvårdarna skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.

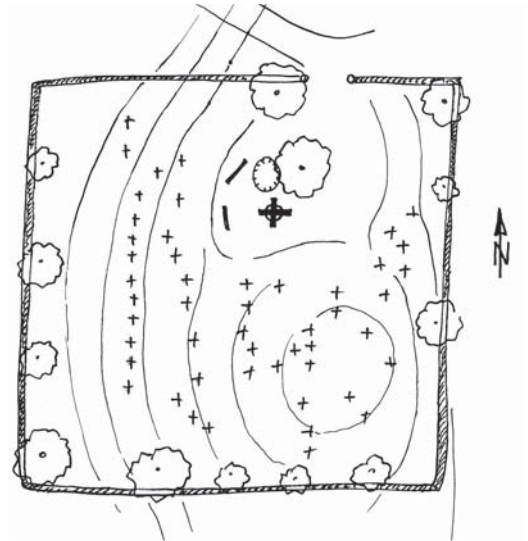

Ödekyrkogården från öster.

Beskrivning av ödekyrkogården idag

Ödekyrkogården är belägen ett stycke söder om nuvarande kyrkogård. Den har en närmast kvadratisk plan och omges av en kallmur av block och hällar, överväxta med mossa. Muren har en höjd av ca 1 meter och är ca 0,5 meter bred. Ingången är placerad i nordost med smidd pargrind, sannolikt uppsatt ca 1940 mellan två trästolpar från samma tid, avtäckta med plåthuvor. Terrängen sluttar kraftigt i väster och har sin högsta punkt i sydost. Björkar, rönnar och lönnar av olika ålder växer i anslutning till kyrkogårdsmuren och marken är tuvig med vegetation av ris, mossa och gräs. Platsen för gamla kyrkan är i kyrkogårdens nordöstra del och markeras av ett hjulkors i trä från omkring 1935 med bottenplatta av cement. Norr om denna är en grop som sannolikt är resterna av den vinkällare som fanns under sakristian. Två träbänkar är utplacerade väster om korset. Denna yta är plan och gräset klipps.

Gravarna ligger i den kuperade terrängen väster och söder om kyrkplatsen. De markeras av små jordkullar, invid vilka det i många fall finns en gravvård. Ett 40-tal av dessa är små enkla granitflis från 1600- och 1700-talen. Ofta har de bara en ristad inskription med årtal och initialer. Någon enstaka stenvård är mer bearbetad, såsom ett hjulkors. Från 1667 – 1800 finns 21 stycken smideskors. Dessa är i form av hjulkors, somliga med flöjel eller löv.

Schematisk planskiss av ödekyrkogården, utförd av författaren.

Kulturhistorisk bedömning av ödekyrkogården

Kållerstads ödekyrkogård är en fast fornlämning (RAÄ 7) och skyddas genom Kulturminneslagens andra kapitel. Varje ingrepp är därmed tillståndspliktigt. I anslutning till kyrkogården finns en offerkälla som enligt traditionen är knuten till Sankt Sigfrid. Kyrkogården har liksom den 1861 rivna offerkyrkan medeltida ursprung. Eftersom kyrkogården togs ur bruk i samband med kyrkan har den behållit den vildvuxna ängskaraktär som svenska landsbygdskyrkogårdar som regel hade fram till förra sekelskiftet, då parkidealet introducerades. Denna ängskaraktär kan idag bara upplevas på ödekyrkogårdar och utgör en väsentlig del av deras kulturhistoriska värde. Till detta kommer den omgivande kallmuren. Kyrkplatsen i nordost markeras idag av ett träkors. Gravarna ligger spridda i den kuperade terrängen söder och väster om detta. Gravkullarna är ännu skönjbara och bidrar starkt till bilden av en gången tids löst strukturerade kyrkogårdar. Ett stort antal mer eller mindre tuktade granitflis markerar många gravar och är ett uttryck för lokala traditioner innan industrialismen. En särställning intar de 21 smideskorsen som främst härrör från 1700-talet. Med undantag för bl.a. upprensning av vegetationen på 1900-talet kvarstår ödekyrkogården i princip orörd.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
 Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)
 Reftele pastorats arkiv
 Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Hellman, Caroline. Västbokrönika i ord och bild. Växjö 1944.
 Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun.
 Jönköpings läns museum 1981.
 Ny Smålands beskrifning. Växjö 1914.
 Refteleboken. Växjö 1976.
 Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
 Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.
 Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.
 Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Reftele kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Gislaveds kommun
 Socken: Kållerstad socken
 Fastighetsbeteckning: Kållerstad 1:6 och 3:1
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Kållerstad 5D 6d 1986.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

